زمانی شیعریی، زمانی سینەمایی
لە (قەسیدە/فیلم)ی (لە دەروازەی قەبرستانی مەعمەل قیرِدا)[i] ی ئیسماعیل بەرزنجی

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

(4-2)

دیمەنی یەکەم

دیمەنی یەکەم دیمەنێکی شیعرییەو دەکەوێتە دەرەوەی مەکانو زەمانەوە، گرتەو وێنەکان لە دوورەوە کێشراونو تەعبیر لە بۆچوونی منی شاعیر دەکەنو بە رستەی (دیسان منم، لە من زیاتر کێ حەنین دەیکوژێتو...) شاعیر خۆی دەناسێنێت، ئاستی شیعری ئەو دیمەنە لە دەستەواژەی (دیسان منم) بە جەختکردن لە راناوی (منم) دوو رەهەند دەنوێنێ.

رەهەندی یەکەم: هەستو نەستو کۆی حەسرەتو دڵشکانو دۆڕانەکان لەخۆ دەگرێت، ئەوەش لە رێگەی نزیك بوونەوە لە کردەی شیعرییەوەیەو دەسەلمێنێ کە کردەی شیعری وەك (موراد فەرهاد پور) دەڵێت بۆ خۆی جۆرێکە لە شکست، کردەی شیعری بە حەتمی بە شکست دەگات[ii].

رەهەندی دووەم تەواو پێچەوانەی رەهەندی یەکەمە، جۆرێك لە سەرکەوتن دەخاتە روو، لەوێشەوە راناوی (منم) وێنەی (من)ێکی باڵا بەرز دەکێشێت. کەواتە دیمەنی یەکەم لەو دوو رەهەندەوە دوالیزمییەتی خۆی بە (وەرگر) ئاشنا دەکات.

ئەگەر لە رەهەندی یەکەمی (دیمەنی یەکەم) وەك بینراو، گێڕەرەوەی هەموو شت زان خۆی بە چاوەڕوانی گشتیو مەرگەساتی ئەزموونی ناوەکی یەکسان بکاتو هونەری ئەو خۆ تەماهیکردنە، دواجار لە کۆپیکردنێکی شاعیرانە کۆی حەسرەتو دڵشکانو دۆڕانەکان بنوێنێ، لە رووی زمانیشەوە تەعبیر لە خاوبوونەوەی ماناو گرژبوونی زمان بکات، ئەوە دەتوانین لە پشت گرژبوونی زمانو خاوبوونەوەی مانا ئاماژە بە مازۆخییەتی (من) بدەین. وەك چۆن دەشێ رەهەندی دووەمی دیمەنی یەکەم لە نێرگزییەتەوە بخەینە روو، بەشێکی زۆری نێرگزییەتی نێو قەسیدەکەش بە (من)و راناوی لکاوی (م)ەوە بلکێنین. وەك چۆن وشەی (دیسان) تەواوی رەهەندەکانی زەمەن دەخاتە ژێر سێبەری ئەو (من)ەوە. بەو مانایەش (دیسان منم لە من زیاتر....) تەعبیر لە رەشکردنەوەو رەتکردنەوەی تەواوی (من)ەکانی دیکە دەکاتو خۆی لە پلەیەکی بەرزەوە بە سەر (وەرگر)دا دەسەپێنێ.

کەواتە ئەگەر رەهەندی یەکەمی (من) لە دیمەنی یەکەمدا هەڵگری منێکی شیعریو مازۆخی بێت، (من)ی دووەم منێکی باڵا بەرزو نێرگزییە، لە نێوان (من)ی مازۆخیو (من)ی نێرگزی (منی نێرگزی لای سامی ئەدهەم ئەو منەیە، کە بە دوای ناسنامەی رۆشنبیریی ونبودا دەگەڕێت)[iii] دەشێ دوو جۆر لە تەعبیرکردن لە یەکتر جیا بکەینەوە، لە یەکەمیان هەست بە خۆناس کردنێك دەکەین کە (وەك خەیاڵدان) بە پێی چاوەڕوانی دابو نەریت دەکەوێتەوە. لە دووەمیان هەست بە خۆ جیاکردنەوە لە مانای پێشووو گەڕان بە دوای ناسنامە رۆشنبیریی ونبوودا دەکەین. بە بڕوای من خۆ جیاکردنەوە لە رێگەی (من)ی نێرگییەوە بە تەکنیکی سینەماییەوە بەند دەبێت، وەك چۆن خۆناسکردنمان بە کۆپیکردنێکی شاعیرانە بەستەوە.

لە نێوان چاوەڕوانی باو (بەو مانایەی کە ئەزموونی ناوەکیو مەرگەسات وێنەکانی دەکێشێت)و جیاکردنەوە لە ماناکانی پێشوو (بەو مانایەی کە لە گەڕان بە دوای ناسنامەی رۆشنبیریی ونبوودا خۆی هەڵدەگرێتەوە) دوو زمان لە ئارادایە: زمانێك کە تەعبیر لە حاڵەتی دەروونی دەکات، بەشێکی زۆری ئەزموونی کەسی (کە بابەت دەبێتە بەشێك لەو کەسە) لەخۆ هەڵگرتووەو هەر لەوێشەوە (شاعیر/کاراکتەر) بە مانا (گادامێریی)ەکەی کە دەڵێت (ئەو بوونەی کە دەکرێ تێبیگەین زمان خۆیەتی)[iv] تەعبیر لە (بە مانابوون)ی ژیانی خێزانی خۆی دەکات، وەك دیارە لەو (قەسیدە/فیلم)ە ئەو بە مانابوونە بە دوو لایەنی بیرەوەریو چاوەڕوانی دوورو نزیك بەستراوەتەوە، لە دیمەنی چوارەم لە رێگەی مەنەلۆگەکانەوە هەر دوو لایەنی بیرەوەریو چاوەڕوانی، زۆر بە جوانی ئاماژەی بۆ دەکرێتو بە ژیانی تاکە کەسی (بە مانای بوونی زیندوو لە بەرامبەر بوونی مردووی "ئەو"ی خێزان گرێ دەدرێت. هەر لە سەر ئەو بنەمایە پەیوەندی شیعرییەت بە یارمەتی بیرەوەریو خەیاڵ درووست دەبێت. ئەگەر هەتا ئێرە بە زمانی شیعری قسە لە ئەزموونی ناوەکیو کەسی کرابێت، ئیتر لە پاش بە کامیرا ناساندنی ئەزموونی کەسی هیچ تایبەتمەندییەك لە ئارادا نامینێ، زمانێکی دیکە دێتە ئاراوە کە زمانی سینەماییە، بەمجۆرە (بەرزنجی) کاتی لە دەستچوو بە چاوی کامیرا لە رێگەی وێنە، یان مەنەلۆگەوە زیندوو دەکاتەوە.

لێرە لە نێوان کردەی شیعریو بە گشتیکردنی ئەزموونی ناوەکی (کەسی) دەشێ پێناسەکردنی کردەی شیعری لە (موراد فەرهاد پور) بخوازین کە پێیوایە کردەی شیعری ئاگایی مەعریفیو هێزی زمانو بوێری ئەزموونکردن دەگەیەنێت.[v] هەر ئەوەشە کردەی شیعری لە سەربووردە، یان حاڵەتی دەروونی کە بە گشتی بۆ کۆمەڵێك (گرێ) (حەسرەت) دەگەڕێتەوە، جوێ دەکاتەوە.

بەڵام ئاستی دووەمی کە سینەماییە، لە دووبارە کردنەوەی (من)ی دەسپێکەوە بەرەو (ئەو)ی تووڕەی قەسیدەکە دەبێتەوە. لە پشت ئەو رستەیە پێکهاتەیەکی دوولایەنیو ئاڵۆز لە کاریگەری، لە نێوان (من)و (ئەو) دەخرێتە روو. وەك شیعر (من)و (ئەو) بە دوو لایەنی بیرەوەریو چاوەڕوانی دوور بەستراونەتەوە (هەڵبەتە لە زۆربەی کاتتدا بیرهێنانەوە غەمناك دەکەوێتەوە)، بەڵام وەك سینەما شاعیر دواتر دێت لە سەر مێزی مۆنتاژ گرتەکان هەڵدەبژێرێو چارەسەرییان دەکات (مەبەست ئەوەیە کە مەرج نییە گرتەکان چ وەك شوێن چ وەك کات هاوپەیوەست بن). زمان لەو ئاستەدا تەعبیر لە وێنەی هەستی دەکاتو سەر بە گشتێتی درۆینەی سینەماییو میکانیزمی ناوەندیاری تەکنیکیە. بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا میکانیزمی ئەو خۆ جیاکردنەوەیە چۆن بە خەیاڵو تەکنیکەوە گرێ دەدەین؟!

ئەگەر ئەو دوالیزمییەتە تەرجەمەی خوێندنەوەکەمان بکەین، دەبێ لە رستەی پرسی (لە من زیاتر کێ حەنین دەیکوژێتو...) هەنگاو بنێین، بەو مانایە کاری (دەیکوژێت) لەو سیاقە شیعرییەی (بەرزنجی) هەر تەنها پەیوەندی بە زەمەنەوە نییە، بەڵکو میکانیزمی جیابوونەوە لە واقیع وازی دەکات، واتە وەك چۆن جۆرێك لە مازۆخیەتی لەخۆدا هەڵگرتووە، بە دیوەکەی دیکەش راڕای خود (ناجێگیر، ئیرۆتیکی، ویژدانیی، تاوگیری) نیشان دەدات، هەر لەوێوە منێکی گەڕیدە، منێك کە لە بەرامبەر مردن ممارەسەی ژیان دەکات، بەرهەم دێنێت. هەر لە سەر ئەو بنەمایە درککردنت لە رێگەی نووسینەوە لە پێشینە خودییەکان دەربکەوێت.

کەواتە کاری (دەیکوژێت) لە لایەك شتێ دەڵێ، بەڵام ئێمە لەو گوتنە درك بە شتێکی دیکە دەکەین. هەر لەو

یەکتر بڕینەی نێوان ئەوەی دەیڵێ‌و ئەوەی ئێمە لەو خوێندنەوەیە درکی دەکەین سروشتی شیعری دەکەوێتە سەر گوتن نەك درککردن، هەر لەوێشەوە درککرنی ئێمە درێژ دەبێتەوە، بە مانایەکی دیکە درککردنی ئێمە لە منی مازۆخییەوە بەرەو ئەزموونی ناوەکی‌و مەرگەسات‌و لە منی نێرگزییەوە بەرەو گشتێتی درۆینە‌و ژیان دەبێتەوە.

واتە ئەگەر شیعرییەتی دەسپێك سەر بە حاڵەتی دەروونی بێت‌و لە فەزای شیعری (دیسان منم، لە من زیاتر، کێ حەنین دەیکوژێت‌و ڕۆحی گەرمی دەخاتە بەر بایەکی سارد) کۆتایی بە منی مازۆخی بێنێت‌و لەوێوە جۆرێك لە (ئومێدی سینەمایی، کە دواتر لە وەهمی سینەماییدا دەردەکەوێت) بە منی نێرگزی ببەخشێت، بەوەی کە منێکە شانازی بەخۆی دەکات‌و دەجوڵێ‌و دەدوێ، لە بەرامبەر مردن کە نابزوێ‌و نادوێ. ئەوە بە دیوەکەی دیکە شتێ لە ترسیشی لەخۆدا هەڵگرتووە، ئەو ترسە ئەگەرچی بە گشتی ترسی هەموو مرۆڤێکە لە بە گشتیکردنی ئەزموونی ناوەکی، بەڵام لەو قەسیدەیە بە دیاریکراوی لە رستەی (دەروازەی قەبرستانم بە باڵە شکاوەکانت لێ دەگری) ئەو ترسە لە بەرامبەر (ئەو)ی قەسیدە ترسە لە وەستانی ئەزموونی ناوەکی (لەوەی بەڕاستی دەروازەی قەبرستانی لە سەر دابخرێت‌و ئیتر وەك هەر مردووییەکی تر لە ژیان بوەستێت‌و ون بێت‌و نەنووسێت).

لە سەر ئەو بنەمایە دەشێ سەردانیکردنی گۆڕی "ساماڵ-ی خێزان" کە بنەمای (قەسیدە/فیلم)ەکە، لە سەر مەرگی ئەو بونیاد نراوە، لە رووی سینەماییەوە بە مەرگی ئەزموونی ناوەکی لە قەڵەم بدەین. بەو مانایەش ئەگەر مەرگی (ساماڵ) مەرگی ئەزموونی ناوەکی بگەیەنێت، ئەوە ژاوە ژاو، یان دەنگە دەنگی (بەرزنجی) بە گشتێتی درۆینەوە بەند دەبێت. بۆیە لە دیالۆگی نێوان (بەرزنجی)‌و (ساماڵ)، یەکەمیان دەکەوێتە نێو سنورو دووەمیان تەواوی سنوورەکان دەبەزێنێ، یەکەمیان ملکەچی سنوورەکانی ژیان دەبێ‌و دووەمیان بە ئازادی لە شەقەی باڵ دەدات، یەکەمیان لە دوا بەشی ئەو (قەسیدە/فیلم)ە ون دەبێت‌و شوێنەواری نامێنێ، دووەمیان شوێنی خۆی لە گۆڕدا بەرجەستە دەکات. لەو خاڵەوە هەست دەکەین، لە دەنگی (بەرزنجی) مانا دادەخرێ‌و زمان دەکرێتەوە. بەڵام لە دەنگی (ساماڵ) زمان دادەخرێ‌و مانا دەکرێتەوە. بەو مانایەش دەنگی (بەرزنجی) لە رووی ماناوە هەڵگری جۆرێك لە گرژبوونەوەیە، بەڵام دەنگی (ساماڵ) لە رووی ماناوە بێ باك‌و کراوە‌و بێ پێچ‌و پەنایە، (هەی تف لە ژیان) [vi].

ئەگەر سروشتی شیعری لە سەرەتای ئەو (قەسیدە/فیلم)ە پەیوەندی بە دیمەنێکی شیعری سینەماییەوە هەبێت‌و دەسپێکێکی سیحری بە سینەمایی بوونی ئەو (فیلم/قەسیدە)یە بەخشی بێت، ئەوە دەشێ ئەو فەزا (شیعرییە/سینەماییە) لە جێ پەنجەی دەرهێنەری ئیتالی (بازولینی) یان سویدی (بیرگمان)ی نزیك بکەینەوە، نەك جێ پەنجەی دەرهێنەرێکی وەك (بەرزنجی). ئەوە وا دەکات لە سەرەتای ئەو (قەسیدە/فیلم)ە (بەرزنجی) رۆڵی کاراکتەر بگێڕێ، نەك دەرهێنەر (وەرگر لە بەدواداچوونی ئەو لێکۆڵینەوەیەدا فەزا شاراوەکانی ئەو دوو رۆڵەی زێتر بۆ روون دەبێتەوە، کە چۆن دواتر کاراکتەر لە رێگەی منی گێڕەرەوە بە کاری دەرهێنان هەڵدەسێت). لە لایەکی دیکە لە دوای ئەو سەرەتا شیعرییە ئیتر ئەزموونی ناوەکی دەکەوێت، کەوتنی ئەزموونی ناوەکی بە کەوتنی منی شیعرییەوە بەندە، نەك بە کەوتنی منی سینەماییەوە. ئیتر منی گێڕەوەی باڵا بەرز لە رێگەی گشتێتی درۆینە بەرەو دیمەنی دووەم کێشمان دەکات.

دیمەنی دووەم

دیمەنی دووەم لە دوورەوە گیراوە، بابەتەکان تەعبیر لە ئێستا دەکەن، شوێن گۆڕستانە، لە ڕستەی (منم... بە ئەسپایی دێم، زێوانەکە بە خەبەر دێنم، بە زمانی گوڵ پێی دەڵێم:(دێمکە ئاوەکە بێنە با بچین گوڵە ماتەکانی سەر سینگی جوانەمەرگ ئاو بدەین، با تۆزو خۆڵی سەر دەموچاوی یەنگی دنیا بشۆینەوە) دێتە ناوەوە .

ئەو دیمەنە لە سێ گرتە پێکهاتووە، گرتەی یەکەم: ئاماژە بە زەمەن دەکات، دیمەنەکە دوورە، بە گشتی زەمەنی ئەو دیمەنە دەشێ بە کاتی ئێستای (قەسیدە/فیلم) بچوێنین، وەك چۆن دەکەوێتە دووتوێی شوێنێکی سەپێنراوەوە کە گۆڕستانە. لە لایەکی دیکە تەعبیر لە جولە دەکات، هەڵبەتە جولە بە بێ شوێن و کات مەیسەر نابێت. دەمەوێت بڵێم ئەو دیمەنە لە سێ خاڵی سەرەکی لە سینەما نزیك دەکەوێتەوە کە زەمەن و شوێن و جولەیە، دواتر هەر سێ گرتە لە جولەیەکی شیاوی خەمئامێزدا لە بەرامبەر کامیرا بە دەلالەتی شیعری: با تۆزو خۆڵی سەر دەموچاوی یەنگی دنیا بشۆینەوە. فەزای سینەمایی تێکەڵ بە فەزای شیعری دەکاتەوە، شیعرییەت لەو تێکەڵ کردنە پەیوەندی بە (یەنگی دنیا)ەوە هەیە، لێرەدا ئاماژەی یەنگی دنیا تەعبیر لە پاراستنی سڕی تاکایەتی دەکات، (بۆ زێتر ئاشکراکردنی (یەنگی دنیا) بڕوانە قەسیدەی "ڕۆژباش"ی شاعیر کە دەڵێت: لەوێ کە عەشق دەگاتە رادەی خۆڵەمێش، لە بولێڵێکدا، ژنێك یاغر یاغر دەچێتە سەر گۆڕستان، دوای ئاودانی زەیتوونەکان مەگیرانی بە یەنگی دنیا دەکات). [vi] [i]

کۆتایی هێنانی ئەو سێ بڕگەیە بەو دەلالەتە شیعرییە، جگە لەوەی کرانەوەی مانا و داخرانی زمان دەگەیەنێت، بە دیوەکەی دیکە مازۆخییەتی (من)ی شاعیر بەرامبەر (ئەو)ی جوانەمەرگ دووبارە بەرجەستە دەکاتەوە. دەشێ وەرگر ئەو بەرجەستەکردنەوەیە لە کاری (بچین) بە ئاشکراتر ببینێ، چونکە کامیرا لە کاری (با بچین) وێنەی دوو کەس لە دوورەوە دەکێشێت، کەسی شاعیرو زێوان، بەڵام کەوتنی کەسی دووەم لە دیمەنی سێیەمدا ئەگەر لە لایەك خزینی وێنەی سینەمایی بێت، ئەوە لە لایەکی دیکە گەڕانەوەی کەسی یەکەمە بۆ ناوەوەی خۆی، یان بە مانایەکی دیکە دەشێ خۆ ئامادەکردنێکی مازۆخییانەی شاعیر بێ بەرامبەر هێرشی ویژدان و یادەوەرییەکان، لە نێوان هەژموونی بیرەوەرییەکان و نغرۆبوونی زێوان (کەسی هاوەڵ) ترسی شاعیر دەردەکەوێت، بەڵام ترسی شاعیر هەر تەنها ترس نییە لە بە بیرهێنانەوەی (ئەو)ی جوانەمەرگ، بەڵکو وەك دەبینین ترسە لە کۆی بێدەنگی و خامۆشی دەوروبەر.

---

[i] بةرزنجى، ئيسماعيل، -ثةست، وةك ئيَوارة نارنجييةكانى نيشتيمان، ديوانى شيعر، دةزطاى ضاثء بلآوكردنةوةى ئاراس، ذ598، ض1، 2007،ل35.

[ii] -فةرهاد ثور، موراد، جوانيناسى شكست، كؤمةلَة وتار، و: مةنسورى تةيفور، ضاثخانةى رةنج، ض1، ل88،89.

[iii] --د.سامى ادهم،(العدمية النهلستية) دار الانوار-بيروت،ط1، 2003، ل26.

[iv] -ه.س.ث. ل83.

[v]-ه.س.ث. ل86.

[vi]-دوا ديَرى قةسيدةكة لة سةر زمانى ئةوى جوانةمةرط، بروانة: بةرزنجى، ئيسماعيل،ه.س.ث. ل35.

[vii]- بةرزنجى، ئيسماعيل، -ثةست، وةك ئيَوارة نارنجييةكانى نيشتيمان، ديوانى شيعر، دةزطاى ضاثء بلآوكردنةوةى ئاراس، ذ،598، ض1،2007، ل49.